

Наталія КОВАЛЕНКО

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри економіки і управління,
Донбаський державний технічний університет

Наталія ГОНТОВА

аспірантка кафедри економіки і управління, старший викладач,
Донбаський державний технічний університет

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ МЕХАНІЗМАМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ТА АДАПТАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Виявлено взаємозв'язок між категоріями стійкості та адаптації підприємства в межах дослідження передумов розробки науково-методичного інструментарію оцінювання рівня адаптованості підприємства до інноваційного розвитку. Обґрунтовано можливість та доцільність застосування понятійно-категоріального та методологічного апарату вивчення механізмів економічної стійкості підприємств при розв'язанні подібних проблем.

Ключові слова: інноваційний розвиток, адаптація підприємства, гомеостазис, гомеорезис, економічна стійкість.

У результаті аналізу чинників, які стримують темпи інноваційного розвитку вітчизняних підприємств, нами було виявлено та систематизовано протиріччя, які притаманні інноваційним процесам, встановлено базову суперечність та виявлено проблеми, що становлять їх основу [1].

Визначальним чинником, який стримує інноваційну активність підприємств, на наш погляд, є низький рівень адаптованості вітчизняних підприємств до інновацій. Відповідно, підвищення рівня адаптованості підприємства до інновацій слід розглядати як головний фактор стимулювання його інноваційної активності.

Про важливість дослідження і розв'язання проблеми адаптації підприємств до інноваційного розвитку свідчить звернення до неї багатьох науковців, які розглядають різні аспекти цієї проблеми. Отже, дослідження механізмів адаптації підприємств до інноваційної діяльності, а також виявлення передумов розробки науково-методичного інструментарію оцінювання рівня адаптованості підприємства до інноваційного розвитку є актуальним і важливим завданням на шляху розв'язання проблем переходу підприємств до інноваційної моделі розвитку. Однією з таких передумов є виявлений нами взаємозв'язок між механізмами забезпечення стійкості та адаптації підприємств у контексті їх інноваційного розвитку.

Метою дослідження на цьому етапі є обґрунтування можливості та доцільності застосування понятійно-категоріального та методологічного апарату дослідження механізмів забезпечення економічної стійкості підприємств при розв'язанні проблем адаптації підприємств до інноваційного розвитку.

Проблема дослідження механізмів забезпечення адаптації підприємства до інноваційного розвитку перебуває в центрі уваги багатьох науковців і загалом є достатньо розвинутою, у тому числі в питаннях, що стосуються тих чи інших аспектів формування системи адаптивного управління підприємством в умовах невизначеного і нестабільного економічного середовища. Так проблематику адаптації підприємств у контексті інноваційної діяльності досліджено у роботах

Н. В. Галкіної, В. М. Гончарова, Т. В. Гринько, Н. Б. Ізигзона, О. М. Костючек, М. М. Меркулова, В. В. Микитенко, О. П. Старікова, О. О. Федотова, І. В. Федулової та інших вчених. Багато наукових досліджень присвячено розв'язанню проблем упровадження механізмів адаптації у систему управління підприємствами. Зокрема особливості впровадження механізмів адаптації у систему управління інноваційною діяльністю підприємств досліджено у роботах Ю. А. Андрійчука, І. С. Гращенко, Т. В. Гринько, О. М. Загоруйкіна, В. В. Микитенко, В. М. Молоканової, І. В. Польшакова, В. П. Скубенко, О. В. Тичинського, В. Г. Щербак та ін.

Широке коло питань, що стосуються передумов та механізмів забезпечення стійкого функціонування та розвитку економічних систем, знайшло відображення у наукових працях К. В. Алексєєва, М. А. Асаула, О. О. Болтенкова, Л. Р. Галько, В. Л. Диканя, В. Л. Іванова, А. Д. Канчавели, О. І. Карповича, М. О. Кизима, А. О. Колобова, Л. В. Максимової, І. М. Омельченко, О. І. Орлова, Б. А. Писаренко, О. А. Прокопчук, Н. Б. Проценко, М. В. Самосудова, Ю. В. Світличної, І. М. Семененко, О. І. Чорноус, В. В. Шакіна, Т. О. Шатунової, В. М. Ячменьової та багатьох інших вчених.

Серед результатів наукових досліджень за означеною проблематикою відзначимо публікації, у яких досліджено взаємозв'язок між механізмами забезпечення стійкості та адаптації систем, серед яких найбільш вагомими в контексті нашого дослідження є наукові праці Н. В. Галкіної, Т. В. Гринько, О. І. Карпович, М. О. Кизима, П. М. Кулікова, Л. В. Максимової, О. А. Прокопчук, І. В. Федулової.

Проте слід зазначити, що окремі аспекти, пов'язані із вивченням *взаємозв'язку між механізмами забезпечення стійкості та адаптації підприємств у контексті їх інноваційного розвитку*, потребують поглибленого дослідження.

У результаті аналізу наукових досліджень з означеної проблематики нами було узагальнено теоретичні підходи до розуміння поняття «адаптація» та

похідних від неї понять «адаптивність» і «адаптованість», а також визначено їх сутність у контексті інноваційного розвитку підприємств [11].

Адаптація підприємства до інноваційного розвитку – це керований безперервний процес пристосування підприємства до цілей, завдань та умов інноваційного розвитку, спрямований на підтримання належного рівня *стійкості* підприємства у окремих еволюційних фазах його життєвого циклу на траєкторії інноваційного розвитку, яка задається інноваційною стратегією підприємства.

Адаптивність (або *адаптаційний потенціал*) можна визначити як потенційні можливості та здатність підприємства до постійної трансформації, відновлення і самовдосконалення (у тому числі до зміни внутрішніх цінностей, цілей, завдань, мотивацій), що дозволяє засвоювати нові навички, вміння, знання, технології тощо.

Адаптованість підприємства до інноваційного розвитку (або *інноваційна адаптованість підприємства*) є результатом процесу адаптації підприємства до інноваційного розвитку і характеризує рівень фактичної пристосованості підприємства до цілей, завдань та умов інноваційного розвитку. Інноваційна адаптованість підприємства – це показник, що характеризує *рівень стійкості* підприємства в окремих еволюційних фазах його життєвого циклу на траєкторії інноваційного розвитку.

Забезпечення *стійкості* підприємства у окремих еволюційних фазах його життєвого циклу на траєкторії інноваційного розвитку в такому випадку слід розглядати як функціональне призначення процесу адаптації підприємства.

При розкритті сутності поняття «адаптація» в контексті інноваційного розвитку підприємства в [11, с. 150–151] нами було зазначено, що в загальному випадку процеси адаптації будь-якої системи, здатної до саморегуляції (самоорганізації), підпорядковуються не тільки гомеостатичним закономірностям, сутність яких полягає у підтриманні суттєво важливих параметрів функціонування системи в допустимих межах для забезпечення стійкості системи та підтримання динамічної сталості її внутрішнього середовища (явище *гомеостазису*), але і створюють можливість для подальшого еволюційного розвитку системи в заданому напрямку (явище *гомеорезису*). На нашу думку, саме ця теза має бути визначальною при розкритті сутності поняття «адаптація» в контексті інноваційного розвитку підприємства, оскільки з позицій сучасної еволюційної теорії економічного розвитку характерною особливістю адаптації підприємства до інноваційного розвитку є протиріччя між необхідністю забезпечення внутрішньої стабільності підприємства шляхом постійного пристосування підприємства до конкретних умов функціонування та здатністю підприємства до інноваційного розвитку (тобто до постійної трансформації, відновлення і самовдосконалення), що є виявом діалектичного протиріччя щодо можливості одночасного забезпечення *стійкості* та *мінливості* підприємства як суб'єкта адаптації.

Процес адаптації є засобом забезпечення гомеостазису та гомеорезису суб'єкта адаптації. Отже, при визначенні сутності процесу адаптації підприємства до інноваційного розвитку гомеостазис і гомеорезис слід розглядати як функціональне призначення адаптивних реакцій підприємства на зміну умов функціонування та розвитку.

Це означає, що в процесі адаптації підприємства до інноваційного розвитку створюються необхідні умови для встановлення станів поточної динамічної рівноваги між підприємством як суб'єктом адаптації та оточуючим середовищем для підтримання суттєво важливих параметрів функціонування підприємства (так званих гомеостатичних параметрів) на належному рівні задля забезпечення функціонально-параметричної та структурно-організаційної стійкості і внутрішньої стабільності підприємства (явище *гомеостазису*), та одночасно забезпечується можливість еволюційного розвитку підприємства в напрямку траєкторії інноваційного розвитку, яка задається інноваційною стратегією підприємства (явище *гомеорезису*).

Загальновідомо, що еволюційний розвиток будь-яких систем відбувається відповідно до синергетичних законів самоорганізації відкритих нелінійних нерівноважних систем і супроводжується послідовними циклічними переходами від однієї фази розвитку системи до іншої. У загальному випадку кожний цикл переходу між окремими фазами еволюційного розвитку системи складається з певних стадій адаптації, що закономірно повторюються в процесі адаптації системи до зміни умов функціонування. У процесі переходу між окремими стадіями адаптації кожного фазового циклу змінюється рівень функціонально-параметричної та структурно-організаційної стійкості суб'єкта адаптації, тобто система переходить від стану гомеостатичної динамічної рівноваги, в якому спостерігається стійке функціонування системи із цілісною структурою, до нерівноважних станів, у яких стійкість системи знижується. Набуваючи за нових умов функціонування певних якісних змін (нових властивостей, здібностей, навичок, знань, досвіду тощо), суб'єкт адаптації поступово відновлює нормальний рівень своєї функціонально-параметричної та структурно-організаційної стійкості, і одночасно відбувається перехід системи до нової фази еволюційного розвитку, внаслідок чого система самовдосконалюється, підвищується її опірність впливу зовнішніх дестабілізуючих чинників і зростає ефективність функціонування.

Слід звернути увагу, що з точки зору синергетичного підходу визначальною передумовою забезпечення стійкості систем (зокрема – підприємств) у процесі поточних переходів від нерівноважних станів до станів гомеостатичної динамічної рівноваги є їх здатність до самоорганізації [12]. З іншого боку, адаптація підприємства є керованим процесом, тобто забезпечується через цілісну систему адаптивних реакцій підприємства (у відповідь на можливі зміни умов функціонування та розвитку), які формуються через механізми адаптивного управління [11, с. 150–151]. При цьому, як зазначає С. А. Єрохін [12], сам суб'єкт адаптації (підприємство) має розглядатися як самоорганізуюча система, здатна до реалізації оптимізаційного алгоритму еволюційного розвитку, а головним завданням адаптивного синергетичного управління підприємством є формування внутрішнього механізму самоорганізації підприємства як суб'єкта адаптації.

Таким чином, проблематика дослідження механізмів адаптації підприємства до інноваційного розвитку та завдання щодо визначення показників, які характеризують її рівень, є безпосередньо пов'язаними із дослідженнями у сфері забезпечення стійкого функціонування та розвитку економічних систем

(зокрема – підприємств).

На підтвердження обґрунтованості наших висновків щодо взаємозв'язку між категоріями *стійкості* та *адаптації* в контексті інноваційного розвитку підприємств наведемо декілька посилок на роботи науковців, у яких досліджено взаємозв'язок між механізмами забезпечення стійкості та адаптації систем.

Л. В. Максимова пропонує розглядати адаптивність підприємства до змін у зовнішньому середовищі як один з найважливіших стратегічних атрибутів, що характеризують стійкість підприємства. Автор визначає стійкість підприємства як стратегічну характеристику підприємства, необхідними й достатніми атрибутами якої є цілеспрямованість, адаптивність до змін у зовнішньому середовищі та реактивність (спроможність до реалізації стратегічної реакції), які відображають стан збалансованості (або узгодженості) між цілями діяльності підприємства, його внутрішнім і зовнішнім середовищем [2].

У визначенні О. А. Прокопчук економічна стійкість характеризує здатність підприємства ефективно використовувати свій потенціал та адаптуватися до динамічних змін зовнішнього середовища, а індикатором спроможності підприємств адаптуватися до зовнішніх мінливих чинників, на думку О. А. Прокопчук, може бути рівень економічної стійкості підприємства [3].

О. І. Карпович досліджує економічну стійкість у взаємозв'язку з адаптивними властивостями економічних систем [4]. Під економічною стійкістю системи автор розуміє здатність системи за умов невизначеності забезпечити реалізацію та підтримання на певних рівнях цільових настанов останньої [4, с. 16]. На думку автора, джерелом виникнення проблем, пов'язаних із забезпеченням стійкості систем, є фактори невизначеності та інерційності процесів функціонування та розвитку систем, а серед найважливіших передумов, що забезпечують економічну стійкість систем, автор відзначає механізми забезпечення стратегічної і тактичної адаптації останніх [4, с. 13]. Зауважимо, що у визначенні О. І. Карповича рівновага і гомеостазис є окремими випадками стійкого стану [4, с. 11].

П. М. Куліков зазначає, що механізм адаптації має забезпечувати стійкість параметрів підприємства до дії негативних чинників середовища та передбачає здійснення відповідних мобілізаційних адаптаційних заходів на підприємстві [5, с. 56].

На взаємозв'язок між механізмами забезпечення стійкості та адаптації підприємств указують також публікації Н. В. Галкіної, Т. В. Гринько, М. О. Кизима, І. В. Федулової та інших науковців.

Т. В. Гринько при дослідженні механізмів реалізації адаптивного управління інноваційними процесами наголошує, що при визначенні сутності дефініції «адаптивне управління діяльністю підприємства» слід взяти до уваги, що будь-які адаптивні реакції підприємства, які формуються через механізми адаптивного управління, підпорядковані досягненню внутрішньої стабільності підприємства [6, с. 208].

Н. В. Галкіною розроблено механізми реалізації управління соціально-економічною адаптацією підприємств до інноваційної моделі технологічного розвитку [7], у межах яких автором запропоновано алгоритм прийняття управлінських рішень щодо вибору необхідних адаптаційних впливів, побудований на основі моніторингу рівня соціально-економічної

стійкості підприємства.

І. В. Федулова констатує, що в загальному випадку адаптаційний механізм під впливом зовнішнього середовища на систему забезпечує її гомеостаз, тобто підтримує функції системи за рахунок оберненого зв'язку у визначеному діапазоні, а відтак – у цьому режимі система (підприємство) є стійкою [8, с. 62]. Автор визначає інноваційний адаптаційний потенціал підприємства як рівень стійкості системи у окремих фазах циклу моделі інноваційного розвитку підприємства, який дозволяє ідентифікувати ту чи іншу еволюційну фазу життєвого циклу підприємства на траєкторії інноваційного розвитку [9, с. 4]. При цьому інноваційний потенціал (як окрему складову інноваційного адаптаційного потенціалу) автор пропонує розглядати як інтегруючу сукупність його інноваційних можливостей і властивостей здійснювати стійкий розвиток підприємства на основі інноваційної діяльності [8, с. 64].

У наукових працях М. О. Кизима досліджено механізми адаптивного управління стійкістю функціонування і градієнтом розвитку економіко-виробничих систем за умов нестабільного та невизначеного зовнішнього середовища [10]. Розвиток економіко-виробничих систем розглядається автором з позицій самоорганізуючих систем, що адаптуються до мінливих умов зовнішнього середовища, на основі механізму адаптивного управління. Запропонована М. О. Кизимом методологія діагностичного аналізу стійкості функціонування економіко-виробничих систем дозволяє на ранніх стадіях виявляти початок впливу на неї зовнішніх дестабілізуючих чинників у окремих фазах розвитку економіко-виробничих систем, а також встановлювати причини, що їх викликали.

Таким чином, з урахуванням вищевикладеного, можна обґрунтовано констатувати існування взаємозв'язку між механізмами забезпечення стійкості та адаптації економічних систем (зокрема, підприємств) і зробити висновок, що в загальному випадку механізм адаптації забезпечує стійкість параметрів системи до дії негативних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, внаслідок чого підвищується опірність системи впливу дестабілізуючих чинників, і зростає ефективність її функціонування.

У контексті інноваційного розвитку підприємства забезпечення *стійкості* підприємства у окремих еволюційних фазах його життєвого циклу на траєкторії інноваційного розвитку слід розглядати як функціональне призначення процесу адаптації підприємства.

Отже, у межах наших досліджень однією з визначальних передумов розробки *науково-методичного інструментарію оцінювання рівня адаптованості підприємства до інноваційного розвитку* є можливість та доцільність застосування понятійно-категоріального та методологічного апарату дослідження механізмів економічної стійкості підприємств при розв'язанні проблем їх адаптації до зміни умов функціонування та розвитку (у тому числі – інноваційного розвитку).

Відтак, для вирішення проблем *оцінювання та підвищення рівня адаптованості підприємства до інноваційного розвитку* надалі ми маємо дослідити коло питань, пов'язаних із розв'язанням проблем забезпечення стійкого функціонування та розвитку підприємств, зокрема вивчити наявні методологічні підходи щодо оцінювання рівнів стійкості підприємств,

Список літератури

1. Коваленко, Н. В. Теоретические аспекты исследования механизма сопротивления инновациям [Текст] / Н. В. Коваленко, Н. В. Гонтова // Экономика промышленности. – 2011. – № 2–3 (54–55). – С. 175–187.
2. Максимова, Л. В. Аналітичне забезпечення оцінки стійкості машинобудівного підприємства [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (підприємства машинобудівної та металургійної галузей)" / Л. В. Максимова. – Луганськ, 2009. – 20 с.
3. Прокопчук, О. А. Забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04 / О. А. Прокопчук. – Житомир, 2008. – 20 с.
4. Карпович, А. И. Моделирование экономической устойчивости систем энергетики [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора экон. наук : спец. 08.00.13 "Математические и инструментальные методы экономики" / А. И. Карпович. – Новосибирск, 2006. – 42 с.
5. Куліков, П. М. Теоретичні основи адаптації підприємства до мінливості оточуючого середовища [Текст] / П. М. Куліков // Бізнес-інформ. – 2010. – Т. 1., № 5. – С. 56–58.
6. Гринько, Т. В. Теоретико-методологічні засади адаптивного інноваційного розвитку [Текст] / Т. В. Гринько // Экономика промышленности. – 2011. – № 2–3 (54–55). – С. 207–210.
7. Галкина, Н. В. Механизм управления социально-экономической адаптацией угледобывающего предприятия [Текст] / Н. В. Галкина // Известия вузов. Горный журнал. – 2006. – № 6. – С. 85–92.
8. Федулова, І. В. Інноваційний адаптаційний потенціал підприємства [Текст] / І. В. Федулова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 10. – С. 59–64.
9. Федулова, І. В. Управління розвитком інноваційного потенціалу підприємств хлібопекарної промисловості [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (харчова промисловість)" / І. В. Федулова. – К., 2009. – 35 с.
10. Кизим, М. О. Механізми організації, стійкого функціонування і розвитку великомасштабних економіко-виробничих систем [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.06.02 "Підприємство, менеджмент та маркетинг" / М. О. Кизим. – Д., 2001. – 35 с.
11. Коваленко, Н. В. Сутність поняття "адаптація" в контексті інноваційного розвитку підприємства [Текст] / Н. В. Коваленко, Н. В. Гонтова // Економічний вісник Донбасу. – 2012. – № 2 (28). – С. 147–154.
12. Ерохин, С. А. Синергетическая парадигма современной экономической теории [Текст] / С. А. Ерохин // Актуальні проблеми економіки. – 2001. – №1–2. – С. 4–17.

РЕЗЮМЕ

Коваленко Наталья, Гонтова Наталия

Взаимосвязь между механизмами обеспечения устойчивости и адаптации в контексте инновационного развития предприятий

Выявлена взаимосвязь между категориями устойчивости и адаптации предприятия в рамках исследования предпосылок разработки научно-методического инструментария оценивания уровня адаптированности предприятия к инновационному развитию. Обоснована возможность и целесообразность применения понятийно-категориального и методологического аппарата исследования механизмов экономической устойчивости предприятий при разрешении проблем адаптации предприятий к инновационному развитию.

RESUME

Kovalenko Natalya, Hontova Natalia

Interconnection between the mechanisms ensuring sustainability and adaptation in the context of the innovative development of enterprises

Interconnection between the categories of sustainability and adaptation of the enterprise within the investigation of preconditions of scientific-methodological instruments of estimation the level of the enterprise adaptivity to the innovative development is revealed. There have been grounded the possibility and necessity of using of the conceptional and methodological means of investigating mechanisms of economical sustainability of enterprises in solving the problems of enterprise adaptation for the innovative development.

Стаття надійшла до редакції 30.01.2013 р.